

4. PRAWA CZŁOWIEKA

Uważamy następujące prawdy za oczywiste: że wszyscy ludzie stworzeni są równi, że Stwórca obdarzył ich pewnymi nienaruszalnymi prawami, że w skład tych praw wchodzi życie, wolność i swoboda do ubiegania się o szczęście (...).

Deklaracja Niepodległości Stanów Zjednoczonych z 4 lipca 1776 r.

➤ **Dlaczego nikt nie ma prawa was bić i poniżać?**
Przygotujcie się do rozmowy na ten temat.

GODNOŚĆ I CO Z NIEJ WYNIKA

Na jakiej podstawie przysługują nam prawa człowieka? Otóż z samego faktu, że jesteśmy ludźmi wynika, iż każdy z nas ma **godność osobową**, z którą się rodzi, i jako człowiek nie może być poniżany, bity, torturowany i pozbawiony życia. Ma też prawo do szacunku, wolności, ochrony prywatności i uczciwego procesu.

Takie prawa ma każdy człowiek na świecie, niezależnie od tego, czy jest dzieckiem, czy osobą dorosłą, człowiekiem bogatym czy biednym, wzorem uczciwości czy też przestępcą – dlatego właśnie mówimy, że prawa człowieka są **powszechne**. Godności osobowej nie należy mylić z godnością osobistą, która oznacza to samo co honor. To, jak będzie wyglądała nasza **godność osobista**, zależy wyłącznie od naszego postępowania, od tego, czy jesteśmy szlachetni, czy też postępujemy nieuczciwie. Godność osobową mamy natomiast zawsze i niezależnie od naszych uczynków.

Nikt nie jest w stanie upokorzyć cię, jeśli sam na to nie przystaniesz.

Eleonora Roosevelt (1884–1962), amerykańska działaczka społeczna i polityczna, publicystka

Prawa człowieka to podstawowe uprawnienia gwarantujące ci równość i bezpieczeństwo. Regulują one **relacje między państwem a obywatelem**, a ich zadaniem jest ochrona obywatela przed działaniami władzy. Prawa człowieka może bowiem naruszyć tylko państwo (a konkretnie ktoś, kto w danej sytuacji jest przedstawicielem państwa, np. urzędnik, policjant czy nauczyciel). Jeżeli zostaniemy np. uderzeni przez znajomego, to będzie to sprawa dla sądu karnego, ale nie możemy powiedzieć, że był to zamach na nasze prawa człowieka.

◀ *Każdy człowiek ma godność, z którą się rodzi i której nikt nie może pozbawić.*

Pamiętaj także, że prawa człowieka są **indywidualne** (przysługują konkretnym osobom, a nie zbiorowościom, np. prawo do wyznawania dowolnej religii ma każdy z nas, a nie zbiorowość religijna) oraz **niezbywalne**, czyli nie można się ich zrzec (np. nikt z żadnego powodu nie może się zgodzić na pozbawienie go życia, bo życie jest dobrem, którym nie możemy swobodnie dysponować). Prawidłową relację między człowiekiem i państwem określa wspomniana już reguła, która mówi, że rządzącym wolno tylko tyle, na ile pozwalają im przepisy prawa, natomiast ludziom wolno robić wszystko, czego im przepisy prawa nie zabraniają.

Prawa człowieka nie mają bezpośredniego związku z jego **obowiązkami**. Gdy narusza my swoje powinności wobec państwa, możemy zostać ukarani, ale nie wolno nam odebrać podstawowych praw. Morderca za swoją zbrodnię musi pójść do więzienia, jednak nikt nie ma prawa go tam torturować. Żadna zbrodnia nie uzasadnia przekreślenia człowieczeństwa sprawcy.

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Art. 30 Konstytucji RP

Na podstawie tekstu poniżej stwórz zwięzłą definicję praw człowieka.

Prawa człowieka wynikają z faktu, że jesteśmy ludźmi, iż każdy z nas ma godność osobową, z którą się rodzi. Regulują one relacje między państwem a obywatelem, a ich zadaniem jest ochrona obywatela przed działaniem władzy. Prawa te dotyczą wszystkich ludzi na świecie, a więc są powszechne. Ponadto są indywidualne (przysługują konkretnym ludziom) i niezbywalne, czyli nie można się ich zrzec.

Przyznając innym należne im prawa, przyznajemy jednocześnie prawa sobie samym, a także swojemu krajowi.

John F. Kennedy (1917–1963), polityk amerykański,
prezydent Stanów Zjednoczonych.

HISTORIA IDEI PRAW CZŁOWIEKA*

Choć sama koncepcja **uniwersalnych** i **przyrodzonych** praw człowieka jest stosunkowo świeżej daty, to jednak idee, które stoją u jej podstaw, są tak stare jak europejska cywilizacja. Już w starożytnej Grecji myśl filozofów krążyła wokół problemu natury człowieka, jego wolności, zakresu działania władzy i **prawa naturalnego**. Od Arystotelesa bierze początek refleksja nad problemem godności człowieka (co prawda Arystoteles wyłącza ze swych rozważań tych, którzy w jego pojęciu są niewolnikami z natury) i **rządów prawa**. Z kolei stoicy głosili wyższość praw naturalnych nad stanowionymi, a człowieka pojmowali jako

* Autorem tego tekstu jest Tomasz Merta.

rozumną istotę wyposażoną w **uniwersalne uprawnienia**. Uważali także, że sprawiedliwość wymaga, by wszystkich ludzi traktować w taki sam sposób, jako że są „braćmi, potomkami Zeusa” (Epiktet). W starożytnym Rzymie idee te znalazły kontynuatorów w osobach Cycerona i Seneki. Dla Cycerona źródłem praw, któremu mają być posłuszni obywatele, nie może być arbitralna ludzka wola, ale jedynie ustanowione przez boski rozum prawo natury.

Wielkie znaczenie dla ukształtowania nowego sposobu widzenia osoby ludzkiej miało pojawienie się **chrześcijaństwa**, które rozwinęło pewne wątki obecne już w judaizmie. Stworzony na obraz i podobieństwo Boga człowiek miał **przyrodzoną godność** jako istota wolna i odpowiedzialna. Chrześcijaństwo uczyło, że niezależnie od wszystkich różnic istniejących pomiędzy ludźmi, pod najważniejszym względem – w obliczu Boga – wszyscy są równi. Święty Paweł pisał w *Liście do Galatów*: „Nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już niewolnika ani człowieka wolnego, nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie”.

Chrześcijaństwo ukształtowało także średniowieczną koncepcję **monarchii**, w której król miał dążyć do zapewnienia pokoju i rządzić sprawiedliwie. Poddani, choć obowiązani do posłuszeństwa, w przypadku gdy władca nie wypełniał swych powinności, mieli prawo stawić mu opór.

Władzę królewską w średniowiecznej praktyce politycznej ograniczały przede wszystkim przywileje stanowe. W 1215 r. angielski władca Jan bez Ziemi wydał **Wielką Kartę Swobód** (*Magna Charta Libertatum*), w której zobowiązał się do nienakładania podatków bez zgody Wielkiej Rady i gwarantował wolnym obywatelom swojego królestwa prawo do sądu oraz ochrony majątku i wolności osobistej. Prawa te zostały potwierdzone i rozszerzone w ogłoszonym w 1679 r. *Habeas Corpus Act*, gwarantującym nietykalność osobistą obywateli, którzy mogli być więzieni jedynie na podstawie wyroku sądu. Podobne znaczenie miały w Polsce przywileje szlacheckie – np. **przywilej jedlnieński-krakowski** (1430–1431 r.) gwarantował szlachcie wolność osobistą i ochronę własności, a **przywilej nieszawski** (1454 r.) i konstytucja ***Nihil novi*** (1505 r.) potwierdzały ich prawa polityczne do współrządzenia państwem. Warto pamiętać, że prawa te przysługiwały jedynie szlachcom, a nie wszystkim członkom społeczeństwa.

▲ Przechowywany w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie akt konfederacji warszawskiej z 1573 roku (na zdjęciu) jest dokumentem wyjątkowym w historii praw człowieka, bowiem gwarantował szlachcie w Rzeczypospolitej wolność sumienia i tolerancję religijną. Dowiedz się, co zdecydowało o wpisaniu go w 2003 roku na światową listę Programu UNESCO „Pamięć świata”.

Koncepcja przyrodzonych praw człowieka pojawia się już w wersji bliskiej naszemu rozumieniu w epoce **oświecenia**. W Anglii John Locke w *Drugim traktacie o rządzie* stwierdzał, że każdy człowiek ma prawa naturalne do **życia, wolności i własności**. Władza zostaje powołana przez wolne jednostki w celu ochrony tych uprawnień, a sam rząd jest ograniczony w swych kompetencjach, bo nie może w żaden sposób naruszać praw człowieka. Idee Locke’a znalazły wyraz w dokumentach uchwalonych w 1776 r. przez wybijających się na niepodległość Amerykanów: *Karcie Praw Wirginii* i *Deklaracji Niepodległości*, a także *Karcie Praw* z 1791 r. – dziesięciu pierwszych poprawkach do konstytucji Stanów Zjednoczonych.

We Francji Jan Jakub Rousseau dowodził, że człowiek, choć jest z natury wolny i rozumny, to jednak najczęściej żyje w kajdanach tradycyjnego porządku społeczno-politycznego. Aby tego uniknąć, niezbędne jest zawarcie przez wolne i równe jednostki **umowy społecznej**, powołującej nowe państwo, w którym suwerenem będzie lud. Spełnieniem wizji oświeceniowych myślicieli stała się ogłoszona w czasie rewolucji francuskiej **Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela** (1789 r.), zawierająca rozbudowany katalog naturalnych uprawnień jednostki i wskazująca, że ich ochrona jest powinnością państwa.

Wiek XIX był czasem upowszechnienia idei praw człowieka i podjęcia pierwszych prób przeniesienia debaty na ich temat na grunt międzynarodowy. Na kongresie wiedeńskim w 1815 r. ogłoszono deklarację o zniesieniu handlu niewolnikami. Bitwa pod Solferino (1849 r.) dała impuls do stworzenia wojennego prawa humanitarnego (np. gwarantującego prawa ofiarom konfliktów zbrojnych). Jednak dopiero w XX wieku podjęto wysiłek stworzenia międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka.

NAJWAŻNIEJSZE DOKUMENTY

Po II wojnie światowej prawa człowieka zostały zapisane w **Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka** uchwalonej w 1948 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych (ONZ). Deklaracja jest dokumentem, w którym poszczególne państwa zobowiązały się do przestrzegania zapisanych w nim praw. Jest to jednak jedynie zobowiązanie polityczne – deklaracja dobrej woli – i nie wywołuje żadnych bezpośrednich skutków prawnych dla obywateli. Dopóki nie pojawiły się **procedury**, dzięki którym obywatele mogą się **skarżyć na państwo łamiące ich prawa**, dopóty mówienie o międzynarodowym systemie praw człowieka było jedynie pobożnym życzeniem, a nie rzeczywistością.

Mimo wszystko Deklaracja była ogromnym krokiem naprzód w myśleniu państw o prawach człowieka i w uświadomieniu politykom, że współczesny świat bez katalogu praw człowieka po prostu nie może istnieć.

W 1949 roku powstała **Rada Europy**, a jednym z jej celów była ochrona praw człowieka na naszym kontynencie. Obecnie należy do niej 47 państw (wszystkie państwa naszego kontynentu z wyjątkiem Białorusi i Kosowa). Instrumentem ochrony praw człowieka opracowanym przez Radę Europy jest **Europejska Konwencja Praw Człowieka**, która została podpisana 4 listopada 1950 r., a obowiązuje od 1953 r. Podpisujące ją państwa zobowiązały się do ochrony podstawowych praw i wolności człowieka. Z czasem katalog praw gwarantowanych przez samą Konwencję został rozszerzony przez protokoły dodatkowe. Obecnie Konwencję podpisały wszystkie państwa Rady Europy (Polska w dniu 19 stycznia 1993 r.). Jedną z największych korzyści dla obywateli państwa, które ratyfikowało Konwencję, jest możliwość złożenia skargi do **Europejskiego Trybunału Praw Człowieka**, który mieści się w **Strasburgu** we Francji.

▲ W 2019 roku minęło 71 lat od uchwalenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Z tej okazji Organizacja Narodów Zjednoczonych wydała okolicznościowy plakat. Jak myślisz, do kogo skierowane są słowa: „Nasz głos. Nasze prawa. Nasza przyszłość”?

...Jest istotne, aby prawa człowieka były chronione przez przepisy prawa tak, aby człowiek nie musiał, doprowadzony do ostateczności, uciekać się do buntu przeciw tyranii i uciskowi...

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 roku, fragment preambuły

System ochrony praw człowieka wprowadzony przez ONZ nie był doskonały, ponieważ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka nie dawała żadnych możliwości, aby swoje prawa egzekwować. Aby tę sytuację zmienić, w 1966 r. ONZ uchwaliło **Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych** oraz **Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych**. Aby pakt te weszły w życie, musiały zostać podpisane przez odpowiednio dużą liczbę państw. Wskutek polityki prowadzonej przez Związek Radziecki przez 10 lat nie podpisywały ich państwa socjalistyczne. Dopiero w 1976 roku, ze względu na zmieniającą się sytuację polityczną, pakt został podpisany. W 1977 r. powołano **Komitet Praw Człowieka** z siedzibą w **Genewie**, który rozpatruje skargi na państwa łamiące postanowienia Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Od 1991 r. także obywatele naszego kraju mogą składać do niego skargi.

W Polsce katalog praw człowieka zawiera rozdział drugi **Konstytucji RP**.

Z Ż Y C I A W Z I Ę T E

Pani Mariya z Białorusi chciała ustalić miejsce pochówku jej syna Igora. Pan Igor został w 1997 roku skazany przez sąd na karę śmierci za zabójstwo, a wyrok ten wykonano w 1999 roku. Rodzina pana Igora nie została poinformowana o dacie wykonania wyroku. O śmierci swojego syna pani Mariya dowiedziała się prawie półtora miesiąca później z przesłanego jej aktu zgonu. Do chwili wydania orzeczenia przez Komitet Praw Człowieka w 2003 roku nie знаła także miejsca pochówku swojego syna. Komitet uznał, że takie działanie państwa narusza art. 7 Paktu, mówiący o zakazie tortur oraz niehumanitarnego traktowania. Zwrócił się do władz Białorusi o z poleceniem wskazania miejsca pochówku oraz wypłacenia stosownego odszkodowania pani Mariyi.

Oprac. na podst. Decyzja Komitetu Praw Człowieka z dnia 3 kwietnia 2003 r., skarga nr 887/1999.

Czy spotkałeś/spotkałaś się wcześniej z instytucją skargi indywidualnej do Komitetu Praw Człowieka ONZ? Czy zgadzasz się ze zdaniem Romana Wieruszewskiego, wyrażonym we wstępie do wyboru orzecznictwa tego organu, że jest ona „wielką zdobyczą ukształtowanego po II wojnie światowej międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka”? Uzasadnij swoją opinię.

W pojęciu godności mieści się dar i zadanie: ja, człowiek, mam prawo do bezwarunkowego poszanowania – to znaczy również: ja, człowiek, mam równie bezwarunkowo szanować drugiego człowieka.

Halina Bortnowska (ur. 1931), polska filozofka, teolożka i publicystka

URODZENI DO WOLNOŚCI

„Ludzie rodzą się i pozostają wolni i równi w swoich prawach”. Te słowa pochodzą z francuskiej **Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela** z 1789 r. Jest to pierwszy dokument, który szeroko mówił o prawach człowieka. Postanowiono w nim także, że niezbywalnymi prawami jednostki są wolność, własność, bezpieczeństwo i opór przeciwko uciskowi.

Za drugi najważniejszy akt dotyczący praw człowieka uznaje się amerykańską **Deklarację Niepodległości**, której twórcy głosili, że niezbywalnymi prawami człowieka są życie, wolność i dążenie do szczęścia.

Każdy człowiek ma prawo do wolności. Jednak nie jest ono bezwzględne. Nasza wolność kończy się tam, gdzie zaczynają się prawa innych ludzi.

Wolność polega na tym, aby móc czynić wszystko, co nie szkodzi (...); w ten sposób korzystanie z naturalnych praw przez każdego człowieka nie ma innych granic niż te, które zapewniają innym członkom społeczeństwa korzystanie z tych samych praw. Granice te mogą być określone tylko przez ustawę.

Art. 4 francuskiej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r.

Z Ż Y C I A W Z I Ę T E

W ślad za Deklaracją Niepodległości Amerykanie uchwalili 17 września 1787 roku konstytucję, pierwszą na świecie, a dwa lata później ją uzupełnili o dziesięć poprawek, stanowiących tak zwaną Kartę Praw. O ile jednak w Deklaracji niepodległości mówiło się o równości wszystkich ludzi, o tyle konstytucja pomijała tę kwestię milczeniem. Wiadomo, że w czasach, kiedy powstawały Stany Zjednoczone, wielu ludzi w tym kraju było niewolnikami. Jeden z twórców konstytucji, James Madison, postanowił, że przy dzieleniu mandatów do izby niższej Kongresu, pięciu Afrykanów będzie się liczyć jak trzech białych! Warto pamiętać, że sposób myślenia o prawach człowieka kształtował się i rozwijał stopniowo, i nawet dokumenty, które uważamy za kamienie milowe na tej drodze, są z dzisiejszego punktu widzenia dalekie od ideału.

Źródło: Opracowanie własne.

Jak sądzisz, czy obecnie też istnieją nierówności w prawie, które ograniczają uprawnienia pewnych grup. Pomyśl, jakie są, kogo mogą dotyczyć i dlaczego wciąż istnieją?

JAKIE MAMY PRAWA?

Prawa człowieka dzielimy na **osobiste, polityczne** (prawa pierwszej generacji) oraz **ekonomiczne, socjalne i kulturalne** (prawa drugiej generacji). Przestrzeganie praw osobistych i politycznych wymaga od państwa dobrej woli, stosowania reguł demokracji, przestrzegania podstawowych zasad państwa prawa i szanowania swoich obywateli. To bardzo ważne

zadania i możliwe do zrealizowania bez gigantycznych nakładów finansowych. Pozostałe prawa wymagają natomiast od państw pieniędzy na ich realizację. Dlatego **prawa osobiste i polityczne** muszą być przez państwo **przestrzegane zawsze**. Pozostałe prawa zależą od sytuacji ekonomicznej państwa. Będą przestrzegane w takim stopniu, w jakim państwu starcza na to środków.

• **Prawo do życia** oznacza, że z wyjątkiem pewnych sytuacji, państwo nie może nas pozbawić życia. Takimi szczególnymi przypadkami są: obrona przed bezprawną przemocą, zatrzymanie lub uniemożliwienie ucieczki więźnia czy tłumienie zamieszek i powstań. Choć Europejska Konwencja Praw Człowieka w swoim pierwotnym tekście dopuszczała stosowanie kary śmierci przez państwa, to w 1983 r. uchwalono do niej fakultatywny protokół nr 6, znoszący karę śmierci w czasie pokoju (protokół nr 13 z 2002 r. znosi ją całkowicie, we wszystkich okolicznościach). Mimo że przystąpienie przez państwa do tego protokołu jest dobrowolne, to obecnie wszyscy członkowie Rady Europy mają przynajmniej ogłoszone moratorium na wykonywanie kary śmierci, co oznacza, że może być ona przewidziana w przepisach i orzekana przez sądy, ale zakazane jest jej wykonywanie (od 1997 r. w żadnym państwie członkowskim Rady Europy kara śmierci nie została wykonana). Żadne nowe państwo nie może zostać przyjęte do Rady Europy, jeśli nie wprowadzi w swoim prawie moratorium na jej wykonywanie. Polska podpisała protokół w 2000 r., co oznacza, że w naszym kraju nikt nie może zostać skazany na karę śmierci i w stosunku do nikogo nie można jej wykonać. W zasadzie niemożliwe jest także jej przywrócenie.

• **Zakaz stosowania tortur i niewolnictwa** oznacza, że nikt nie może być poddawany nie tylko torturom, ale także poniżającemu czy nieludzkiemu traktowaniu lub karaniu. Za tortury uznano nie tylko zachowania tak oczywiste, jak zadawanie fizycznego bólu, ale także na przykład zmuszanie więźniów do wielogodzinnego stania twarzą do ściany. Po wtóre, nikogo nie wolno czynić niewolnikiem i zmuszać go do pracy, z wyjątkiem pracy wykonywanej przez żołnierzy i więźniów (nie muszą pracować tylko więźniowie polityczni) oraz podczas stanu klęski żywiołowej.

• **Prawo do uczciwego procesu** – nikt nie może zostać uznany za winnego, dopóki sąd nie udowodni mu winy; oskarżony ma prawo do obrony oraz rozpatrzenia jego sprawy przez niezawisły sąd.

• **Prawo do prywatności** gwarantuje, że państwo bez szczególnych powodów nie może kontrolować naszej korespondencji, przeszukiwać mieszkania oraz ma obowiązek szanować nasze życie prywatne i rodzinne. Na przykład sytuacje, w których wolno komuś założyć podsłuch, muszą być bardzo dokładnie określone w ustawach.

• **Wolność myśli, sumienia, wyznania i wyrażania opinii** może podlegać tylko takim ograniczeniom, które są konieczne w społeczeństwie demokratycznym, a więc ze względu na interes publiczny, bezpieczeństwo, ochronę porządku publicznego oraz prawa i wolności innych osób. Chodzi tu na przykład o sytuacje, gdy państwo zabrania ujawniania tajemnic państwowych, głoszenia poglądów faszystowskich czy rozpowszechniania bru-

▲ „Chcę tylko edukacji i nie boję się nikogo. Gdy cały świat milczy, nawet jeden głos ma siłę” – mówi Malala Yousafzai (na zdjęciu), pochodząca z Pakistanu działaczka na rzecz praw kobiet, laureatka Pokojowej Nagrody Nobla w 2014 r. Wejdź do internetu, by poznać historię jej życia.

talnej pornografii. Z podobnych powodów można ograniczyć **wolność stowarzyszania się, zrzeszania i zakładania związków zawodowych**.

Istnieje jeszcze najnowsza, trzecia generacja praw człowieka. Obejmuje ona dobra ogólnowswiatowe, a w jej zakres wchodzi **prawo do pokoju** (czyli konieczność rozwiązywania przez państwa konfliktów w inny sposób niż zbrojny), **rozwoju** (czyli podnoszenia jakości życia oraz do postępu gospodarczego i społecznego, które powinny doprowadzić do likwidacji ubóstwa) oraz, dziś szeroko dyskutowane, prawo do **środowiska naturalnego** – do zachowania go i do jego czystości.

– W naszym mrowisku chroniona jest wolność myśli.
– A w naszym – szybkość myśli.

Jak myślisz, dlaczego prawo do środowiska naturalnego znalazło się w katalogu praw człowieka? I czemu znalazło się w nim dopiero niedawno? Uzasadnij swoje zdanie.

KATEGORIE PRAW CZŁOWIEKA

Prawa osobiste	Prawa polityczne	Prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne
• prawo do życia • zakaz tortur, niehumanitarnego traktowania i karności • zakaz pracy niewolniczej • prawo do wolności osobistej • prawo do rzetelnego procesu sądowego • prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego • wolność myśli, sumienia i wyznania • zakaz dyskryminacji	• wolność pokojowych zgromadzeń • wolność stowarzyszania się • prawo do wybierania przedstawicieli i bycia wybranym (czynne i bierne prawo wyborcze) • udział w referendum • prawo do informacji o działalności władzy • wolność wyrażania opinii	• prawo własności • prawo do pracy • prawo do urlopu • prawo do zabezpieczenia socjalnego na starość i w razie choroby • prawo do dostępności opieki zdrowotnej • prawo do edukacji • prawo do korzystania z dóbr kultury

Źródło: Oprac. na podst. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, <http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/deklaracja.php#> [dostęp: 20.02.2020].

Gdy mówimy o prawach człowieka, pojawiają się dwa terminy: „prawa” i „wolności”. Czym się od siebie różnią? Mówi się, że ludzie mają do czegoś **prawo**, co oznacza, że **państwo musi zapewnić** obywatelom to prawo i w tym celu podjąć jakąś aktywność.

Na przykład prawo do edukacji oznacza ciążyący na państwie obowiązek stworzenia warunków zbudowania szkół i zapewnienia dzieciom dojazdu do nich. O **wolności** mówi się, gdy państwo nie musi działać aktywnie, a wystarczy jedynie, że **powstrzyma się od ingerencji**. Takim przykładem będzie wolność wyznania. Państwo nie musi budować i utrzymywać kościołów, a jedynie nie przeszkadzać ludziom w wyznawaniu swojej religii. W języku polskim te sformułowania są używane niekiedy zamiennie. Prawo do życia jest raczej wolnością, bo państwo nie może nas zabijać, natomiast trudno mówić o aktywnym obowiązku utrzymywania przez państwo życia obywateli (chyba że będziemy mieli na myśli zagwarantowanie dobrego działania służby zdrowia).

Prawa człowieka podlegają pewnym **ograniczeniom**:

- nasze prawa kończą się tam, gdzie zaczynają się uprawnienia innych osób;
- prawa obywatelskie przysługują tylko obywatelom danego kraju (jednak od tej zasady istnieje wyjątek: obywatele Unii Europejskiej mogą brać udział w wyborach samorządowych w państwie UE, w którym mieszkają na stałe, nawet jeśli nie są jego obywatelami);
- prawa osobiste przysługują wszystkim, niezależnie od posiadanego obywatelstwa;
- pewne prawa są związane z wiekiem (dotyczy to zwłaszcza praw politycznych).

Poza tym prawa człowieka mogą być ograniczone, gdy jest to konieczne ze względu na:

- bezpieczeństwo i ochronę porządku publicznego;
- ochronę zdrowia i moralności publicznej;
- ochronę środowiska;
- stan wyjątkowy i wojenny.

Istnieją jedynie dwa prawa człowieka, które nigdy, w żadnych okolicznościach nie mogą być ograniczone. Są nimi **wolność od tortur, poniżającego i niehumanitarnego traktowania oraz zakaz niewolnictwa**.

Przeczytaj poniższą historię i spróbuj powiedzieć, które prawa człowieka zostały tu naruszone.

We Włoszech, zgodnie z wyrokiem sądowym, pan Guzzardi, podejrzany o współpracę z mafią, został na trzy lata prewencyjnie umieszczony na małej wyspie. Chodziło o ograniczenie wolności osoby niebezpiecznej dla społeczeństwa. Będąc na wyspie, skazany nie mógł jej opuszczać, podjąć pracy, przebywać na stałe z rodziną i chodzić do kościoła. Guzzardi zaskarżył ten wyrok.

PRAWA DZIECKA

Prawa człowieka dotyczą wszystkich – także dzieci. Dlatego wszystko, o czym do tej pory przeczytałeś, dotyczy także osób niepełnoletnich. Jednak prawa dzieci zostały uregulowane dodatkowo i bardziej szczegółowo w **Konwencji Praw Dziecka**, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne NZ w 1989 r., a przez Polskę podpisaną w 1991 r. Według Konwencji dzieckiem jest każda osoba, która nie ukończyła osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem danego państwa uzyska ona wcześniej pełnoletność.

Zastanów się, czy w Polsce można uzyskać pełnoletność przed ukończeniem 18 lat? Odpowiedzi poszukaj w lekcji „Komu potrzebne jest prawo cywilne?”.

▲ Plakat jednej z kampanii społecznych na rzecz praw dzieci w Polsce. Wskaż, co było jej celem.

Rodzice mają prawo do wychowywania dzieci zgodnie ze swoimi przekonania-
mi. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także
wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania.

Art. 48 ust. 1 Konstytucji RP

Rodzice przed powzięciem decyzji w ważniejszych sprawach dotyczących osoby lub majątku
dziecka powinni je wysłuchać, jeżeli rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości dzie-
cka na to pozwala, oraz uwzględnić w miarę możliwości jego rozsądne życzenia.

Art. 95 § 4 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego

REALNE PRAWA DZIECKA

*Podpisując Konwencję Praw Dziecka Polska zgodziła się przestrzegać wszystkich praw
w niej zawartych. Jednak dodała do tego deklarację: „Rzeczpospolita Polska uważa, że
wykonanie przez dziecko jego praw określonych w Konwencji, w szczególności praw okre-
ślonych w art. 12–16 [zapewniają one prawo do posiadania swoich poglądów i ich wyraża-
nia, prawo do swobodnej wypowiedzi, prawo do informacji, swobodę myśli, sumienia, wy-
znania, prawo do zrzeszania i poszanowanie prywatności], dokonuje się z poszanowaniem
władzy rodzicielskiej, zgodnie z polskimi zwyczajami i tradycjami, dotyczącymi miejsca
dziecka w rodzinie i poza rodziną”.*

*Jak myślisz, co w praktyce oznacza taka deklaracja dodana do Konwencji? Przeciwnicy
tej deklaracji twierdzą, że bardzo osłabia ona jej znaczenie i w praktyce pozbawia dzieci
części należnych im – zgodnie z ustaleniami międzynarodowymi – praw. Jej zwolennicy
uważają, że deklaracja ta wcale nie zmniejsza realnych praw dziecka, a jedynie pokazuje,
jak są one rozumiane w polskiej tradycji i prawie. A jakie jest twoje zdanie na ten temat?*

Szczególnie ważne uprawnienia, które wynikają z Konwencji, to między innymi prawo **do otrzymania aktu urodzenia, imienia, nazwiska i obywatelstwa**. Należy zapewnić dzieciom prawo do otrzymywania **informacji**, możliwość posiadania swoich **poglądów** i prawo do swobodnego ich wypowiadania. Dlatego też, w zależności od dojrzałości dziecka, musi być ono wysłuchane w czasie każdej rozprawy sądowej, która go dotyczy. Dziecko ma prawo do **swobody myśli, sumienia i wyznania**, a także do poszanowania życia prywatnego

Bullying (czyli przemoc między rówieśnikami) dotyka aż 10 proc. uczniów i uczennic w szkole. Dlatego Stowarzyszenie Amnesty International realizuje w szkołach międzynarodowy projekt „Stop bullying! Szkoła przyjazna prawom człowieka”. A czy ty czujesz się bezpiecznie w swojej szkole? Jeśli nie, to porozmawiaj z nauczycielem lub rodzicem, lub zadzwoń pod numer zaufania 116 111. ►

i rodzinnego. Polska zobowiązała się również **chronić dzieci przed przemocą** fizyczną i psychiczną, zaniedbaniem, złym traktowaniem i wyzyskiem. Dzieci z niepełnosprawnościami mają zagwarantowane prawo do dorastania z godnością i do najbardziej normalnego życia, jakie w ich sytuacji jest możliwe. Poza tym dziecko ma prawo do **nauki, rozwoju, wypoczynku** oraz zabawy i... czasu wolnego!

S Ł O W N I C Z E K O B Y W A T E L S K I

GODNOŚĆ OSOBOWA – wynika z faktu bycia człowiekiem; jest niezbywalna, posiada ją małe dziecko i dorosły, uczciwy obywatel i przestępca.

GODNOŚĆ OSOBISTA – pojęcie bliskie honorowi; trzeba na nią zapracować – budujemy ją, gdy postępujemy szlachetnie, a tracimy, jeśli zachowujemy się podle.

PRAWA CZŁOWIEKA – niezbywalne uprawnienia wypływające z godności człowieka, dotyczące relacji władza – jednostka.

WOLNOŚCI I PRAWA – o wolności mówimy wtedy, gdy władze mają obowiązek nie ingerować

w jakąś sferę życia jednostki, o prawie – kiedy ich powinnością jest podjęcie jakichś pozytywnych działań na rzecz jednostki.

PRAWA OSOBISTE – podstawowe uprawnienia gwarantujące jednostce możliwość samodzielnego i wolnego od zewnętrznych nacisków kształtowania swojego życia (np. prawo do życia, prawo do wolności, zakaz tortur).

PRAWA POLITYCZNE – uprawnienia zapewniające jednostce możliwość uczestnictwa w życiu publicznym i rządzeniu państwem (np. prawo do udziału w wyborach, wolność stowarzyszania się).

SPRAWDŹ SIĘ SAM/SAMA!

- ✓ Z czego wynikają prawa człowieka? Co w praktyce oznacza, że są niezbywalne?
- ✓ W jakich aktach możemy znaleźć prawa człowieka? Czy na przykład statut twojej szkoły też się do nich odwołuje?
- ✓ Wymień podstawowe prawa polityczne. Z których z nich korzystasz już teraz, a z których będziesz korzystać po ukończeniu 18 roku życia?
- ✓ Jakie mogą być przesłanki, aby ograniczać czyjeś prawa i wolności? Jakich wolności nie wolno nigdy ograniczyć? Wyjaśnij na przykładach.